

Theresa Scavenius

Videnskabelig værdirelativisme og politiske værdier¹

Der er uenighed om, hvorvidt videnskabelig værdirelativisme identificerer en norm for den politiske videnskab, der sigter imod, at politiske værdier bør ekskluderes fra denne, eller hvorvidt den videnskabelige værdirelativisme tværtimod anerkender vigtigheden af politiske værdier i den politologiske forskning. Artiklens formål er at tydeliggøre disse to argumenter. Centralt for artiklens diskussion er, (i) hvorvidt det antages, at sondringen imellem empiriske og normative domme inden for samfundsvidenskaberne alene kan tilskrives en analytisk karakter, samt (ii) hvorvidt der kan identificeres en logisk afhængighed imellem på den ene side studiet af politiske værdier og på den anden side empiriske studier af politologisk relevante fænomener. Hvis (i) og (ii) kan forsvares, hævder artiklen, at den samfundsvidenskabelige forsker – ud over at bidrage med metodisk set *politisk neutrale* analyser – tillige bør indtage en *værdikritisk* stilling over for egne værdiantagelser samt samfundets politiske værdier.

Den gode empiriske statskundskab forholder sig traditionelt set ikke til normative spørgsmål om politiske værdiers gyldighed og legitimitet. Argumentet er formuleret i positionen videnskabelig værdirelativisme, der antager, at den politiske videnskab ikke kan bevise videnskabeligt, hvorvidt en given politisk værdi (fx ytringsfrihed) er mere moralsk forsvarlig end andre politiske værdier (fx ikke-ytringsfrihed).² Politiske værdier forstås her som normative udsagn om det gode politiske samfund. Siden 1960'erne har den videnskabelige værdirelativisme været den fremherskende metodik inden for den politologiske forskning. Særligt den behavioristiske tradition har argumenteret for en værdirelativ analyse af fx opinions- og vælgeradfærd (Barber, 2006: 541). Den videnskabelige værdirelativisme skal forstås inden for den udbredte konsensus om, at der er en "arbejdsdeling" mellem empiriske, politiske videnskaber, der forholder sig til politologisk relevante fænomener, og normativ politisk teori, der forholder sig til "begrundede vurderinger af de normative egenskaber ved forskellige politologisk relevante fænomener" (Midtgaard, 2007: 365).

I litteraturen om videnskabelig værdirelativisme er der imidlertid uenighed om, hvorvidt den videnskabelige værdirelativisme bevirker, at den politiske videnskab bør ekskludere studier af normative politiske værdier eller tværtimod bør anerkende vigtigheden af politiske værdier i den politologiske forskning. Formålet med denne artikel er at tydeliggøre de to argumenter. I første del af

artiklen diskuterer jeg argumentet for, at politiske værdier ikke er et forskningsobjekt for den politiske videnskab.³ Dette argument diskuterer jeg ud fra to forskellige begrundelser, (a) at studiet af politiske værdier adskiller sig *begrundelsesmæssigt* fra studier af empiriske politiske fænomener; og (b) at studiet af politiske værdier adskiller sig *genstandsmæssigt* fra studiet af empiriske politiske fænomener. I anden del af artiklen rekonstruerer jeg det alternative argument, der hæfter sig ved, at sondringen imellem normative udsagn og empiriske udsagn inden for samfundsvidenskaberne kun har en analytisk karakter, og at den politiske videnskab i højere grad bør interessere sig for forholdet mellem er og bør. Jeg viser, at det har implikationer for spørgsmålet om politiske værdiers rolle i den politologiske forskning, (i) hvorvidt det antages, at sondringen imellem empiriske og normative domme alene kan tilskrives en analytisk karakter, og (ii) hvorvidt der identificeres en logisk afhængighed imellem på den ene side studiet af politiske værdier og på den anden side empiriske studier af politologisk relevante fænomener. Afslutningsvis viser jeg, at hvis (i) og (ii) kan forsvares, kan det hævdes, at den samfundsvidenskabelige forsker – ud over at bidrage med metodiske, *værdineutrale* analyser – tillige bør indtage en *værdikritisk* stilling over for egne værdiantagelser samt samfundets politiske værdier. Artiklen konkluderer på den baggrund, at videnskabelig værdirelativisme kan forstås som et argument for, at selvom det metodiske ideal for den politiske videnskab er politisk neutralitet, giver det ikke anledning til, at studiet af politiske værdiers legitimitet og gyldighed bør udelades fra den politologiske forskning.

Politologisk forskning

For den politologiske forskning er det magtpåliggende at lægge afstand til den politiske virkelighed, idet ambitionen er at legitimere sig selv som en videnskabelig disciplin, der kan ”sondre mellem videnskab og politik” (Sørensen, 2005: 304). Sondringen mellem videnskab og politik er en distinktion mellem rationelt begrundede udsagn og normative udsagn, hvor kun førstnævnte kvalificerer som videnskabelige begrundelser (Lippert-Rasmussen, 2005: 275). Siden Humes formulering af den naturalistiske fejlslutning har det været almindeligt accepteret, at det videnskabelige studium af empiriske domme (*at p*) bør holdes adskilt fra studiet af normative domme (*det er godt, at p*). Inden for den politologiske forskning er denne forståelse blevet formuleret ved positionen *videnskabelig værdirelativisme* af markante skikkelser som Max Weber (1973), Arhold Brecht (1959), Gunnar Myrdal (1969) og Erik Rasmussen (1971). I litteraturen er der imidlertid ikke enighed om, hvorvidt implikationen af videnskabelig værdirelativisme er en ”anerkendelse af værdiers centrale betydning” for den

politiske forskning (Christensen, 2005: 333) eller en eksklusion af studiet af politiske værdier fra den videnskabelige politiske forskning (Rasmussen, 1971: 34).⁴ Intentionen i det følgende er at præcisere denne forskel ved at sondre imellem to udlægninger af videnskabelig værdirelativisme.

Den første variant af videnskabelig værdirelativisme, som vi her skal beskæftige os med, er (1) *argumentet for en værdifri politologi*, der forudsætter, at studiet af *at p* er fundamentalt anderledes end studiet af, *hvorvidt det er godt, at p*. Antagelsen er, at studiet af værdiers gyldighed ikke kan leve op til de samme krav som et politologisk studium af fx et politisk parti eller udviklingen af dansk parlamentarisme, hvorfor værdiudsagn derfor bør holdes adskilt fra studier af empiriske, politiske fænomener. Kun hvis den normative værdi betragtes som et empirisk forskningsobjekt med fokus på værdiens oprindelse, historiske udvikling eller folkelige opbakning, kan den politiske værdi studeres videnskabeligt (Rasmussen, 1971). Hvorvidt de pågældende værdier er mere eller mindre berettigede, legitime eller velbegrundede, kan den politologiske videnskab derimod ikke besvare.

Dette argument for en værdifri politologi, der sigter imod at holde studiet af politiske værdier adskilt fra studiet af empiriske fænomener, kan have en umiddelbar berettigelse på baggrund af det ovenstående ønske om at sondre imellem politisk videnskab og politik. Men hvad er begrundelsen for dette argument? Forudsætter den videnskabelige værdirelativisme en korrekt antagelse, at studiet af normative politiske værdier er fundamentalt forskelligt fra studiet af empiriske, politiske fænomener? Et fremherskende argument er, at ”politiske afgørelser” ikke kan integreres i videnskabelige undersøgelser, idet den videnskabelige metode ikke har ”indbygget en målestok med hensyn til værdiudsagn” (Rasmussen, 1971: 33). Dvs. at ”den politiske diskussion hviler på præmisser, der ikke ad videnskabelig vej kan verificeres eller falsificeres” (Rasmussen, 1971: 38). Rasmussen fremhæver endvidere, at videnskaben ikke kan ”fastslå værdiers rangfølge, eller hvilke værdier, der er de højeste, og altså heller ikke hvilke værdipræmisser, der bør lægges til grund for en politisk afgørelse” (Rasmussen, 1971: 32). Rasmussen definerer termen ”værdipræmisser” som værende de ”ideologiske” værdiudsagn, der ligger til grund for politiske udsagn (Rasmussen, 1973: 4). Forstået således er det ikke primært politik, der problematiseres, men derimod politikens ideologiske præmisser. Antagelsen er med andre ord, at det ikke er muligt på videnskabelige vilkår at tilskrive nogle værdier gyldighed eller legitimitet frem for andre værdier, idet dette antages at være en personlig afgørelse, som afhænger af de politiske aktørers ideologiske overbevisninger.

Spørgsmålet er imidlertid, hvorvidt dette forhold, at politiske værdier antages at være bestemt af ideologiske overbevisninger, er et argument for, at studiet af politiske værdier skal holdes adskilt fra studiet af empiriske, politiske fænomener. Selvom det antages, at de politiske aktører er influeret af ideologiske overbevisninger, er det ikke givet, at de normative politiske værdier, som disse overbevisninger omhandler, ikke kan betragtes isoleret fra den politiske aktør, og dermed indgå i en rationel og videnskabelig diskussion. Er det en korrekt antagelse, at normative politiske værdier ikke kan underlægges en videnskabelig diskussion? En begrundelse for, at politikens præmisser og værdiudsagn bør udsondres fra den empiriske, politiske videnskab, er, at de politiske værdier ikke begrundelsesmæssigt kan verificeres (eller falsificeres) på samme måde som empiriske fænomener (Rasmussen, 1971: 33). Selv hvis vi accepterer dette, er det ikke givet, at det nødvendigvis fører til den slutning, at studiet af politiske værdier bør ekskluderes fra det politologiske forskningsområde, som argumentet for den værdifrie politologi forudsætter?

Politiske værdiers relationelle gyldighed

Hvis vi accepterer påstanden om, at det ikke er muligt for den politiske videnskab at fastslå værdiers gyldighed, tvinger det os ikke nødvendigvis til at acceptere den slutning, at den politiske videnskab ikke bør beskæftige sig med politiske værdier. En begrundelse er, at det er muligt at opstille og undersøge hypotetiske værdidomme, der forholder sig til værdidommenes relationelle gyldighed (Lippert-Rasmussen, 2005). Rasmussen accepterer dette og fremhæver, at politiske værdier kan bevises videnskabeligt i ”relation til andre formål eller idesystemer” (Rasmussen, 1975: 35, diskuteret af Lippert-Rasmussen, 2005: 275). Værdier kan have en relationel gyldighed inden for et idesystem, hvorfor det fx er muligt at vurdere videnskabeligt, hvorvidt nazisme er værre eller bedre end socialdemokratisme – inden for et socialdemokratisk idesystem, men ikke hvorvidt socialdemokratisme i sig selv er et godt eller dårligt værdisystem.

Men hvis den relationelle gyldighed af en hypotetisk værdidom kan begrundes og diskuteres videnskabeligt, er spørgsmålet, hvorvidt den politologiske forskning generelt bør være værdifri. Udtrykker ideen om værdifrihed ikke snarere et ønske om at udelade det ideologiske aspekt af værdistudier? En begrundelse, som ligger til grund for argumentet for en værdifri politologi, er, at den enkelte politiske værdi A ikke kan tilskrives en selvbegrundet værdi eller gyldighed. I stedet er begrundelsen af værdi A's gyldighed afhængig af andre politiske værdier B og C. Fra et værdipolitisk perspektiv er dette ikke i sig selv et problem. Men fra et videnskabeligt perspektiv skaber det manglende klarhed og transparens, idet også værdierne B og C kræver en relationel begrundelse.

Enten kan de begrundes ud fra værdi A eller en fjerde værdi D. Begge forhold er dog problematiske. Hvis A begrundes af B og C, og B og C begrundes af A, er der tale om en cirkelslutning. Hvis A begrundes af B, som begrundes af C osv., er der tale om en uendelig regres (Lippert-Rasmussen, 2005: 276). Politiske værdier kan ifølge argumentet ikke være videnskabelige objekter, idet de ikke er selvbegrundede på samme måde som empiriske domme, der ideelt set kan funderes i en perceptuel observation (Lippert-Rasmussen, 2005: 276). En svaghed ved argumentet er dog, at empiriske domme inden for empirisk politologi ofte heller ikke er selvbegrundede og *a priori* sandheder, men ligeledes forudsætter andre empiriske domme. Hvis det forhold, at værdiudsagn ikke er selvbegrundede, gør dem til uvidenskabelige udsagn, er det således ikke kun værdidomme, der er uvidenskabelige, men stort set alle udsagn, hvilket forekommer at være en uplausibel løsning. Taget dette med i betragtning er det uklart, hvorvidt politiske værdier i alle tilfælde rent begrundelsesmæssigt adskiller sig fra andre empiriske objekter.

Politiske værdiers afhængighed af deres kontekst

Hvis vi accepterer, at argumentet for en værdifri politologi ikke er tilstrækkeligt begrundet i, at politiske værdier adskiller sig begrundelsesmæssigt fra empirisk og politologisk relevante fænomener, er spørgsmålet, hvorvidt en bedre begrundelse er, at normative politiske værdier har en genstandsmæssig karakter, der adskiller sig fundamentalt fra empiriske, politiske fænomener. Rasmussens terminologi er lidt svær at holde styr på, idet han fx sonderer imellem ”partielle ideologier”, ”totalitære ideologier”, ”idesystemer”, ”idekomplekser” og ”komplekser af anskuelser” (Rasmussen, 1973: 4) samt ”værdisæt” og ”virkelighedsbilleder” (Rasmussen, 1973: 7). Med fare for ikke at indfange alle nuancerne af Rasmussens argument mener jeg, at vi kan forstå Rasmussens genstandsmæssige identifikation af politiske værdier som politiske værdier, der er konstitueret dels af vores *egne vurderinger* af normative aspekter af det, som vi betragter, dels af nogle *ideologiske værdisystemer* (”virkelighedsbilleder”), som vi forstår verden igennem (Rasmussen, 1973: 7). Fordi vores viden om verden, og herunder politiske værdier, antages at være begrænset af disse ideologiske værdisystemer, har denne viden ikke objektiv gyldighed. Dette udelukker imidlertid ikke ifølge Rasmussen, at værdier har objektiv gyldighed. Rasmussens argument for videnskabelig værdirelativisme forudsætter altså ikke moralsk værdirelativisme eller ”moralisk nihilisme” (Rasmussen, 1971: 36).⁵

Rasmussens forståelse af politiske værdier kan formuleres som et argument for, at *politiske værdier ikke kan forstås uafhængigt af deres ideologiske kontekst*. Vi kan forstå dette som ideen om, at politiske værdier indgår i ”stivnede rela-

tioner” til andre værdier, dvs. at vores viden om værdi A_1 , B_1 og C_1 afhænger af vores viden om et ideologisk værdisystem X_1 , som indeholder et fast og stivnet mønster af A_1 , B_1 og C_1 . Tilsvarende vil vores forståelse af værdi A_2 , B_2 og C_2 afhænge af viden om det ideologiske værdisystem X_2 . Rasmussen forklarer, at et værdisystem er ”en tankebygning, hvor ét led [dvs. en værdi] i tankegangen følger logisk af eller står i logisk sammenhæng med et eller flere andre led, så det ikke kan erstattes med et andet uden konsekvenser for alle andre led i bygningsværket” (Rasmussen, 1973: 4). Dvs. antagelsen er, at en værdi A ikke blot kan *begrundes* af værdi B eller C , som omtalt i forrige afsnit. I stedet er der tale om, at værdierne A_1 , B_1 og C_1 er bundet til hinanden i et fastlåst og stivnet system X_1 , idet alle værdidomme antages at være en del af et overordnet ideologisk værdisystem. For så vidt at dette er tilfældet, kan den genstandsmæssige forskel mellem normative værdidomme og empiriske domme begrundes ud fra, at relationen mellem normative domme er ideologisk fastlåst, hvilket ikke antages at være tilfældet for relationen mellem empiriske domme.

Selvom ideologiske værdisystemer ikke er de primære politiske kategorier ud fra hvilke dansk, europæisk og global politik i dag identificeres, kan det ikke afvises, at antagelsen om, at værdier indgår i ”stivnede relationer” til hinanden, er korrekt. Et eksempel kunne være religiøse eller nationale værdier, der kan antages at have et fast mønster, hvor enkeltdelene ikke umiddelbart står til diskussion, uden at det samlede idesystem trues. Under Muhammed-krisen (2005) blev det af flere forfægtet, at vi i Danmark ikke bør gå på kompromis med ytringsfriheden, idet det ville kompromittere den danske demokratimodel og danske værdier om frihed og lighed. Et sådant synspunkt kunne siges at antage, at der er en fast og stivnet relation mellem den enkelte værdi (her: ytringsfrihed) og det overordnede værdisystem (her: dansk demokrati og danske værdier). Argumentet er altså, at den politiske værdi ”ytringsfrihed” ikke kan forstås uafhængigt af det værdisystem, som værdien ytringsfrihed indgår i. Selvom dette argument kan identificeres i offentligheden, er det omvendt ikke givet, at der er tale om et korrekt synspunkt – endsige at vi generelt og i alle tilfælde bør acceptere, at relationen mellem normative udsagn er ideologisk baseret. Ideen om ideologiske relationer mellem værdier forekommer derfor ikke at være et tilstrækkeligt grundlag til at slutte, at studiet af normative politiske værdier adskiller sig genstandsmæssigt fra studiet af empiriske, politologisk relevante fænomener. Det udelukker imidlertid ikke, som vi senere skal se, at vi bliver nødt til at acceptere en præmis om, at der findes en *værdipolitisk kontekst*, der influerer forståelsen af relationerne mellem værdier. Jeg forstår ideen om en værdipolitisk kontekst som mindre fastlåst end de ideologiske værdisystemer.

Uafhængighed imellem normative og empiriske undersøgelser

I de foregående afsnit diskuterede jeg den begrundelsesmæssige og genstandsmæssige karakter af normative udsagn og empiriske udsagn. Et andet spørgsmål angår relationen mellem empiriske og normative domme. Med udgangspunkt i dette kan vi formulere en anden variant af argumentet for en værdifri politologi. Det er tesen om, at empiriske dommes begrundelsesmæssige og genstandsmæssige autonomi er logisk uafhængig af, hvorvidt værdidomme kan begrundes videnskabeligt eller ikke (Lippert-Rasmussen, 2005: 283). Diskussionen om, hvorvidt "en værdidom kan være videnskabeligt begrundet og kun kan være videnskabeligt begrundet i relation til en eller flere andre værdidomme" (Lippert-Rasmussen, 2005: 275), er ifølge dette argument irrelevant i forhold til argumentet for en værdifri politologi (Lippert-Rasmussen, 2005: 282-284). Lippert-Rasmussen udleder på den baggrund, at uafhængigt af, hvorvidt den begrundelsesmæssige og genstandsmæssige sondring mellem empiriske og normative udsagn er tvivlsom, bør den empiriske politologi sætte parentes om værdispørgsmål, idet "disse er irrelevante for at besvare de relevante empiriske spørgsmål" (Lippert-Rasmussen, 2005: 284). Som eksempel giver Lippert-Rasmussen, at det er muligt at studere antallet af nazister i Danmark videnskabeligt – dvs. uafhængigt af, hvorvidt det antages, at det er et godt eller dårligt samfund, hvis der findes mange eller få nazister. Det primære argument er, at empiriske domme (*at p*) inden for den politiske videnskab kan begrundes og studeres *værdifrit*, dvs. uafhængigt af, *hvorvidt det er godt eller dårligt, at p*. Hvorvidt dette argument er plausibelt, afhænger af, hvorvidt vi accepterer, at politologisk relevante spørgsmål kan have en "empirisk relevans", der kan isoleres fra, hvad der er politisk eller moralsk relevant. Spørgsmålet er, hvorvidt vi i alle tilfælde kan begrænse den politologiske forskning til det område, der kan karakteriseres som værende "empirisk relevant". Og hvornår ved vi, at der er tale om et forhold, der har empirisk relevans? Det kan hævdes, at spørgsmålet om empirisk relevans forudsætter en ide om, hvad der er politisk ønskeligt, hensigtsmæssigt, moralsk forsvarligt eller acceptabelt? I så fald er der ikke en logisk uafhængighed imellem på den ene side den empiriske relevans og på den anden side den politiske og moralske relevans.

En anden måde at forstå ideen om den logiske uafhængighed mellem empiriske undersøgelser og normative politiske udsagn på er at betragte argumentet som et *metodisk* spørgsmål. Ideen er, at det er muligt at lave fx en kvantitativ optælling af, hvor mange nazister, der er i Danmark, uafhængigt af, hvorvidt forskeren vurderer, at det er godt eller dårligt, at der er mange eller få nazister i Danmark. Men selvom vi på et metodisk niveau kan adskille empiriske undersøgelser fra normative diskussioner, implicerer det ikke nødvendigvis, at der i

forhold til spørgsmålet om relevansen af den empiriske undersøgelse kan identificeres en streng uafhængighed mellem empiriske og normative udsagn. Derudover forekommer det at være et legitimt ønske for den politiske videnskab, at dens empiriske analyser – ud over evt. at være empirisk relevante – tillige er politisk og moralsk relevante. Som Barber polemisk formulerer det, er det vel ikke ideen, at vi skal ”ofre den politiske relevans på metodologiens alter” (Barber, 2006: 541)? Omvendt er det ikke givet, at politisk eller moralsk relevans er underminerende for den empiriske undersøgelses videnskabelighed. Som det følgende peger i retning af, forekommer der at være tale om en falsk modsætning imellem den empiriske forsknings videnskabelighed og samfundsmæssige relevans.

Værdiernes betydning for politisk videnskab

I det følgende skal jeg vende blikket imod et andet argument for videnskabelig værdirelativisme, der ikke anser værdifrihed for at være den vigtigste norm for de politiske videnskaber. Dette argument sigter imod en integration af politiske værdier i det empiriske undersøgelsesdesign. Vi skal se, at dette argument tillige er en kritik af argumentet for en værdifri politologi. Vi kan kalde dette argument for (2) *argumentet for en værdikritisk politologi*. Værdikritisk politologi betyder i denne sammenhæng, at den politologiske forskning forholder sig kritisk og diskuterende til de empiriske undersøgelses (politiske og moralske) relevans samt til politiske værdiers gyldighed og legitimitet. Den primære præmis er, at der er en afhængighed mellem værdispørgsmål og empiriske spørgsmål. Det afgørende spørgsmål i det følgende er, hvori denne afhængighed består.

Hvis vi ser på Rasmussens argumentation, tilslutter han sig, at argumentet for en værdifri politologi, som beskrevet ovenfor, forudsætter en sondring imellem normative udsagn og empiriske udsagn (Rasmussen, 1971: 35). Rasmussens korrektiv til dette synspunkt ligger imidlertid i, at han mener, vi alene bør betragte denne sondring som ”analytisk” sondring (Rasmussen, 1971: 45; 1979: 461), dvs. som en distinktion, der alene refererer til en konceptuel forskel. Rasmussen afviser med andre ord ikke, at det er muligt at sondre imellem rent empiriske og rent normative udsagn, men hans pointe er, at disse ”rene” udsagn ikke er de mest ”interessante” og relevante forskningsområder (Rasmussen, 1989: 461). Det interessante og relevante ved den politiske videnskab er ifølge Rasmussen ”spændingsfeltet mellem *er* og *bør*” (Rasmussen, 1971: 47), og at værdier – selvom de er ”*bør*-fænomener” – ligeledes inden for for samfundsvidenskaberne er ”*er*-fænomener” (Rasmussen, 1989: 459). For så vidt at det er tilfældet, kan vi ikke opretholde en streng distinktion mellem empiriske

domme og normative værdidomme, som er den afgørende præmis for argumentet for værdifrihed i politologi, andet end på et analytisk plan. Men hvordan kan *er* og *bør* være sammenfaldende inden for samfundsvidenskaberne? Og selvom det er tilfældet, er det næste spørgsmål, hvorvidt det har en indflydelse på, hvorvidt videnskabelig værdifrihed bør være det metodologiske ideal for samfundsvidenskaberne.

Henter vi inspiration fra Hilary Putnam, kan vi forstå relationen mellem *er* og *bør* således, at viden om empiriske kendsgerninger forudsætter "viden om værdier" (Putnam, 2002: 136-137). For Putnam har distinktionen mellem *er* og *bør* ligeledes kun en analytisk karakter (Putnam, 2002: 13). For at præcisere Putnams argument kan vi sondre imellem to aspekter: For det første kan vi tale om det forhold (i), at studiet af *at p* er afhængig af epistemiske værdier for, *hvad der er god forskning*. Idet al viden forudsætter en række epistemiske værdier, såsom plausibilitet, kohærens og rimelighed, der konstituerer en normativ standard for, hvad god videnskab er, argumenterer Putnam for, at al videnskabelig forskning er betinget af værdidomme (Putnam, 2002: 31). For det andet henviser Putnam til det mere kontroversielle forhold (ii), at studiet af *at p* er afhængig af kontekstuelle politiske værdier for, *hvad der er et godt samfund*. I forhold til sidstnævnte antager Putnam, at videnskabelige beskrivelser af konkrete kendsgerninger ofte anvender ord og begreber, der ikke blot er *beskrivende*, men tillige har en *evaluativ* form. Disse benævner Putnam som "etiske begreber" (Putnam, 2002: 34-37). En beskrivelse af en politisk diktator som "ond" vil ifølge Putnam ikke blot være en empirisk beskrivelse, men samtidig en moralsk evaluering af, hvorvidt denne diktators handlinger har været berettigede eller moralsk forsvarlige (Putnam, 2002: 37). I forhold til eksemplet med studiet af nazisme i Danmark vil det empiriske studium tilsvarende forudsætte en afgørelse af, hvorvidt nazisme er et godt eller dårligt fænomen, som er relevant at studere. Argumentet er her, at den empiriske relevans ikke kan adskilles fra den politiske eller moralske relevans. Årsagen til et empirisk studiums relevans skal findes i den værdimæssige forståelse af objektets karakter. Som nævnt ovenfor ændrer dette ikke ved, at selve den kvantitative optælling af antallet af nazister kan foregå på metodisk værdineutrale præmisser. Ideen er alene, at spørgsmålet om relevansen af dette studium ikke kan forstås uafhængigt af, hvorvidt det er godt eller dårligt, at der er mange eller få nazister.

Men hvilken type argument er der her tale om? Er der tale om et stærkt argument for, at de empiriske samfundsvidenskabelige studier ikke kan holdes adskilt fra spørgsmål om politiske værdier? Hvis vi taler om adjektiver som ond, god og lignende, synes antagelsen om, at *er* og *bør* er sammenfaldende, umiddelbart at være plausibel. Lidt mere besværligt bliver det, hvis den polito-

logiske forsker benævner en diktator som en dygtig strateg, korrump, manipulerende, magtbegærlig, ikke-demokratisk eller lignende. I forbindelse med disse karakteristika er det ikke i alle tilfælde, at der umiddelbart kan identificeres en direkte overensstemmelse med det beskrivende og det evaluerende niveau. Hvordan ved vi fx, hvorvidt korrupsion er godt eller dårligt? Ligger det i ordet korrupsion, at der er tale om en politisk eller moralsk forkastelig samfundsinstitution? Eller er det snarere den værdipolitiske kontekst, der konstituerer en ramme, inden for hvilken fænomenet korrupsion kan evalueres?

En måde at yde Rasmussens påstand retfærdighed på er ved at forstå ideen om, at det beskrivende og evaluerende niveau kan være sammenfaldende i forhold til de værdier (A_1 , B_1 og C_1), hvis valorisering ikke kan forstås uafhængigt af en given *værdipolitisk kontekst* (X_1). På den baggrund kan vi opstille følgende argument: Hvis vi fx forudsætter et demokratisk system af normer, kan vi i forhold til udsagnet ”politikerer er en korrump politiker” hævde, at beskrivelse og evaluering er det samme. Hvis vi tager udgangspunkt i en relationel værdiurdering, kan vi opstille en relationel værdidom, der adskiller sig fra den empiriske dom *at p* (fx ”politikerer er korrump”) og den normative dom, *det er godt eller dårligt, at p* (fx ”det er godt eller dårligt, at politikerer er korrump”). Den relationelle værdidom vil i stedet lyde: *Hvis Q, er det godt, at p*. Hvis vi her antager, at vi taler om et demokratisk samfund, kan den relationelle værdidom vedrørende *at p* inden for det demokratiske system siges at etablere følgende: *Hvis der er tale om et demokratisk samfund, der bygger på demokratiske værdier, er det uønskeligt, at politikerer er korrump*. Her udgør den demokratiske kontekst en normativ præmis for det empiriske studium af den pågældende politiker. I dette tilfælde er udsagnets værdimæssige gyldighed ikke kun betinget af epistemiske værdier og regler for god forskning, men tillige af demokratiske og politiske værdier for det gode samfund. Idet det selvfølgelig ikke er entydigt, hvad et demokrati kræver, og hvad der ligger i at være et demokrati, er det en opgave for den politiske videnskab at diskutere og undersøge den indbyrdes konsistens imellem forskellige værdier samt kohærensens med politologisk relevante fænomener inden for et givet politisk samfund. Inden for denne kontekst giver det, som Rasmussen foreslår, god mening, at den politiske videnskab ligger i spændingsfeltet mellem *er* og *bør*. Spørgsmålet om korrupsion er i dette tilfælde både en empirisk egenskab ved politikerer og en normativ evaluering af politikerer.

For så vidt at dette er en korrekt udlægning, tjener den værdipolitiske kontekst som grundlag for at vælge interessante og relevante forskningsområder. Grunden til, at samfundsvidenskabelige forskere fx studerer ”radikalisering”, ”diskrimination” eller ”yringsfrihed”, er ifølge argumentet betinget af, at disse

spørgsmål kan antages at være betydningsfulde set i lyset af en demokratisk værdipolitisk ramme. Dvs. at det empiriske studie af fx ”diskrimination af mindretal” er betinget af en politisk-teoretisk overvejelse om, hvad der er legitimt og illegitimt, relevant og irrelevant – og dermed en værdipolitisk valorisering. Relevansen af studiet af *at p* afhænger med andre ord af *hvis Q*, hvilket vi kan forstå som et argument imod en streng værdifri politologi. En implikation af dette er, at det centrale spørgsmål for den videnskabelige værdirelativisme ikke er, hvorvidt der *findes* eller *ikke findes* objektive værdier med gyldigt moralsk indhold (Rasmussen, 1971: 36), men derimod hvilke værdier der i ”konkrete situationer” er mest moralsk forsvarlige (Brecht, 1959: 267). Dvs. hvilke værdier der inden for en given værdipolitisk kontekst er mest moralsk forsvarlige. Forstået således er denne variant af argumentet for en værdikritisk politologi ikke et argument for, at studiet af politiske værdier skal isoleres, men derimod at politiske værdier og normative evalueringer af de politiske forhold er et ”centralt tema” for den politiske videnskab (Rasmussen, 1989: 458). Tydeligst fremhæver Brecht, hvordan at det er en misforståelse, at den politiske videnskab ikke bør beskæftige sig med værdier. Målsætningen er ikke at udlade politiske værdier, men derimod at diskutere og undersøge – på videnskabelige vilkår – hvilke implikationer og konsekvenser der kan følge af bestemte værdier og politikker (Brecht, 1959: 264). Det centrale politologiske spørgsmål er ifølge denne forståelse, hvorvidt agent A i en konkret situation *bør* vælge en bestemt handling eller politik Z frem for en anden handling eller politik X (Brecht, 1959: 269). Dette understøtter vigtigheden af den relationelle værdidom, der kan hævde, at en politiker fx inden for et demokratisk værdisystem (Q) *bør* handle på et ikke-korrump grundlag og derfor *bør* vælge politik Z (ikke-korruption) frem for politik X (korruption).

Argumentet for en værdikritisk politologi bygger på den samme præmis som argumentet for en værdifri politologi, at den videnskabelige samfundsvidenskab ikke udtaler sig om den objektive gyldighed af politiske værdier. Den afgørende forskel er imidlertid, at imens argumentet for en værdifri politologi, som tidligere omtalt, konkluderer, at den samfundsvidenskabelige forskning netop bør være værdifri, konkluderer argumentet for en værdikritisk politologi derimod, at studiet af politiske værdier bør integreres i den samfundsvidenskabelige forskning. Begrundelsen er blandt andet, at givet målet er at opnå valid politologisk forskning, er det ikke tilstrækkeligt blot at udelade de værdipolitiske spørgsmål – som argumentet for værdifri politologi foreslår. I stedet argumenteres der for, at en valid og pålidelig politisk videnskab bedst sikres ved at forholde sig kritisk til de politiske fænomeners relationelle værdipolitiske antagelser og gyldighed.

Den værdikritiske politologi

Indtil nu har jeg identificeret to forskellige argumenter for videnskabelig værdirelativisme. Argumentet for en værdifri politologi og argumentet for en værdikritisk politologi. Som det foregående har vist, har definitionen af, (i) hvorvidt politiske værdier adskiller sig begrundelsesmæssigt eller genstandsmæssigt fra empiriske domme, samt (ii) hvorvidt der kan identificeres en logisk uafhængighed eller afhængighed mellem studiet af politiske værdier og studiet af empiriske politologiske fænomener, implikationer for, hvorvidt vi kan tilslutte os argumentet for en værdifri eller en værdikritisk politologi. Hvis vi antager, at (i) studiet af politiske værdier ikke adskiller sig fundamentalt fra studiet af empiriske politiske fænomener, fordi det er uklart, hvorvidt de begrundelsesmæssigt og genstandsmæssigt er forskellige fra hinanden, og (ii) at der ikke kan identificeres en streng uafhængighed mellem politiske værdier og empiriske politiske fænomener inden for den politologiske forskning, kan vi på den baggrund udlede to aspekter, som argumentet for den værdikritiske politologi synes at implicere: at det ikke er frugtbart at isolere den empiriske, politologiske relevante forskning fra (i) forskerens værdikritiske tilgang til egne og det empiriske materiales værdiantagelser samt (ii) forskningens institutionelle betingelser, herunder det omkringliggende samfunds politiske værdier. Afslutningsvis viser jeg, at antagelsen er, at (i) og (ii) ikke er uforeneligt med (iii), at forskeren bør opretholde en politisk neutral metode.

Forskerens værdikritik

For så vidt at Rasmussen og Putnam – af forskellige årsager – har ret i, at distinktionen mellem *er*-domme og *bør*-domme kun kan karakteriseres som en analytisk distinktion, bliver argumentet for videnskabelig værdifrihed uplausibel. Men kan dette kritiske perspektiv sikres og institutionaliseres, hvis det metodiske ideal samtidig er videnskabelig værdirelativisme, der ikke forholder sig til objektivt sande værdier, men kun til relationelt gyldige værdier? En afgørende præmis for argumentet er, at alle politiske analyser inkluderer en normativ stillingtagen (Brecht, 1959: 268). Hvis alle empiriske analyser rummer eller forudsætter en række normative og værdipolitiske udsagn, kan den politiske videnskab ikke opnå en tilstrækkelig videnskabelig validitet blot ved, at de empiriske forskere udelader de normative og værdipolitiske præmisser. Ideen er i stedet, at hvis de værdipolitiske spørgsmål ikke diskuteres eksplicit, forbliver de implicite og derved efterlades et skjult ”rum for bias” (Myrdal, 1969: 51-55). Videnskabelig objektivitet og neutralitet tilnærmes med andre ord kun, hvis forskeren forholder sig kritisk til forskningens eget værdipolitiske grundlag. Mere specifikt skriver Myrdal, at forskningen altid vil være baseret

på moralske og politiske vurderinger – og at forskeren derfor er forpligtet til at eksplicere disse (Myrdal, 1959: 74). Den politiske videnskabs største problem er med andre ord ikke, at den mangler videnskabelig viden om objektive værdier, men derimod at den ikke søger at fremlægge og blotlægge forskerens værdimæssige antagelser bevidst, specifik og eksplicit således, at de kan blive udsat for teoretisk forskning og diskussion (Myrdal, 1959: 56). Som Faye i en anden sammenhæng identificerer, er det afgørende, at forskeren har en kritisk tilgang til sit materiale:

Er forskere eksempelvis bekymrede for de anomalier, de støder på, sammenligner de deres egne teoris formåen med andres, og er de overhovedet interesseret i at bekræfte eller afkræfte deres egen teori? Disse holdninger etablerer en værdimæssig tilgang til måden at dyrke forskning på (Faye, 2010: 160).

Ofte vurderes en teoris videnskabelige status ud fra forskerens fortrolighed med teoretiske repræsentationer samt teoriernes evne til at producere forudsigelser, forklaringer og problemløsninger. Men forskerens kritiske indstilling til forskningen spiller også en betydningsfuld rolle. Vi kan således forstå argumentet for en værdikritisk politologi som et argument for et demarkationskriterium for, hvornår et undersøgelsesdesign kan karakteriseres som videnskabeligt.

Forskerens samfundskritik

Ud over at den værdikritiske politologi forsvarer, at forskeren inddrager en kritisk stillingtagen til egne og det empiriske materiales værdimæssige antagelser, anbefaler argumentet for værdikritisk politologi også, at forskeren bør beskæftige sig med en kritisk vurdering af samfundets politiske målsætninger og moralske værdier (Brecht, 1959: 491-492). Dette argument bygger på en antagelse om, at der er en sammenhæng imellem samfundsvidenskabens *epistemiske* værdier og samfundsvidenskabens *politiske* værdier. Ikke ulig mange filosoffer og videnskabsteoretikere understreger Rasmussen sammenhængen mellem på den ene side videnskabelig viden og kritisk metodevalg og på den anden side demokratiske værdier og institutioner (Rasmussen, 1973: 11). Antagelsen om, at der er en sammenhæng mellem samfundsvidenskab og demokrati, bygger på, at demokratisk pluralisme og åbenhed er *værdimæssige* og *institutionelle* mulighedsbetingelser for videnskabens pluralisme, åbenhed og progression (Rasmussen, 1973: 11; Loftager, 1989: 34-36; Putnam, 2002: 105). Nogle af de samme overvejelser finder vi hos Karl Popper. Ifølge Popper er samfundsvidenskaberne afhængige af videnskabseksterne forhold, idet ”videnskab, og mere specifikt videnskabelig progression, ikke er et resultat af en isoleret anstrengelse, men

derimod af *tankernes frie konkurrence*” (Popper, 1957: 154), og at tankernes frie konkurrence er betinget af et åbent og antitotalitært samfund.

På den baggrund kan der argumenteres for, at den samfundsvidenskabelige objektivitet og kritiske indstilling ikke alene kan sikres igennem den enkelte forskers personlige kritiske indstilling (Popper, 1957: 155). Den værdimæssige tilgang, som Faye ovenfor taler om, forskeren bør besidde, kan inden for denne forståelse ikke alene tilskrives den enkelte forsker, men bør sikres institutionelt – blandt andet igennem en institutionel beskyttelse af den kritiske diskussion af eksisterende og nye ideer og teorier (Popper, 1957: 155). For så vidt dette er tilfældet, er der en sammenhæng mellem videnskabelig progression og de sociale institutioners ”modningsgrad” og ”udviklingsstadium” (universiteter, sprog, skoler mv.) (Popper, 1957: 154). Hvis det accepteres, at der er en *værdipolitisk* og *institutionel* sammenhæng mellem demokratiske institutioner og frie institutionelle forhold for den politiske videnskab, kan vi tilslutte os, som Rasmussen gør, at *politologisk* og *samfundsvidenskabelig* forskning bedst lader sig forene med åbne og liberale demokratier (Rasmussen, 1973: 11).⁶ For så vidt at der er en sammenhæng mellem demokrati og videnskab, er det ulogisk for den samfundsvidenskabelige forskning at tilstræbe at være værdifri. Som Brecht formulerer det, bør det i stedet være den politiske forskers fremmeste opgave at undersøge politiske ”handlingens mulige alternativer” og ”de konsekvenser og risici, der er forbundet med bestemte politiske valg og handlinger” (Brecht, 1959: 492). Dvs. at undersøge og diskutere, hvorvidt forskellige normative aspekter, politiske handlinger og beslutninger kohærerer indbyrdes inden for det (demokratiske) politiske samfund.⁷ Fordi valget af cases og empiriske studier oftest vil være forbundet med en implicit værdiforståelse, og fordi der ikke nødvendigvis er enighed om de mulige alternativer og konsekvenser af bestemte politiske valg og handlinger, er der et behov for, at studiet af politiske værdier og værdiantagelser integreres i al politisk videnskab.

Antagelsen er, at værdifrihed teoretisk set er muligt, hvis der er enighed om de basale værdier og principper (Brecht, 1959: 6). Men for så vidt at dette sjældent er tilfældet, samt fordi en ”almindelig accept” af værdier ikke er tilstrækkelig (Rasmussen, 1971: 41), er der behov for en videnskabelig diskussion af det politiske samfunds værdiantagelser. Vi kan forstå dette således, at der ikke alene er tale om en politisk-filosofisk opgave, men også om en opgave for den empiriske politologi, idet antagelsen er, at spørgsmålet om de empiriske studiers relevans afhænger af en sådan vurdering. Hvis det antages, at den værdikritiske politologi institutionelt set bedst opretholdes inden for et liberalt og demokratisk samfund, der accepterer kritik og diskussion af mulige langsigtede eller utilsigtede konsekvenser af politiske valg og handlinger, kan de

demokratiske værdier og institutioner betragtes som en eksternalistisk videnskabsteoretisk præmis for god og relevant samfundsvidenskabelig forskning.

Politisk neutralitet og politisk relevans

Hvis vi accepterer, at den samfundsvidenskabelige forskning forudsætter såvel epistemiske som politiske (demokratiske) værdier, kan vi slutte, at en værdifri samfundsvidenskabelig empirisk forskning dels i praksis er uopnåelig, idet empirisk forskning er betinget af værdipolitiske spørgsmål, dels uønskelig, idet relevante værdipolitiske spørgsmål udelades fra det politologiske forskningsdesign. Men kan den værdikritiske politologi forene en videnskabelig værdirelativisme med en kritisk analyse af værdipolitiske antagelser? Kan forskeren på en gang være værdirelativ og værdikritisk? En begrundelse er, at argumentet for den værdikritiske politologi ifølge Rasmussen ikke ændrer ved, at videnskabelig værdirelativisme bør betragtes som et *metodisk* ”uigendriveligt standpunkt” for den politologiske og samfundsvidenskabelige forskning (Rasmussen, 1989: 458). Dette synspunkt, der i litteraturen er meget omdiskuteret, kan vi forstå således, at selvom vi anerkender spændingsfeltet imellem *er*-domme og *bør*-domme, har det kun en analytisk implikation, da det ikke betyder, at vi bør acceptere, at distinktionen mellem *er*-domme og *bør*-domme fører til et kollaps af de videnskabelige og politisk neutrale metodiske normer. Som omtalt tidligere kan vi sondre imellem *metodisk* værdineutralitet og værdipolitisk *relevans*. På den måde kan vi opretholde en forskning, der metodisk set er *værdineutral*, men samtidig indebærer fortolkninger af, hvordan demokratiet og dermed også hvordan politiske aktører bør handle eller ikke handle. På trods af at studiet af empiriske spørgsmål afhænger af epistemiske værdier og politiske værdier, betyder det altså ikke, at selve det empiriske studium af et konkret *er*-fænomen ikke bør eller kan studeres ud fra en værdirelativ metode, dvs. en politisk neutral metode. Det er kun spørgsmålet om forskningens politiske og moralske relevans, der er institutionelt forbundet med et demokratisk samfund.

Men hvis vi erklærer os enig i denne slutning, er spørgsmålet, hvad det betyder for ambitionen om at sondre imellem politisk videnskab og politiske værdier, som jeg indledningsvis nævnte var den overordnede ambition for den videnskabelige værdirelativisme. Hvordan kan forskning være politisk værdirelativ, hvis den indebærer implikationer for, hvad der er relevant i en undersøgelsessammenhæng, og derved faktisk eller potentielt set fremsætter politisk kontroversielle konklusioner? Hvis ambitionen er at adskille politisk videnskab fra politik, kan det undre, at store dele af diskussionen om den videnskabelige værdirelativisme fokuserer på spørgsmålet om adskillelsen af værdiudsagn fra empiriske udsagn. Sammenblandingen af forholdet mellem politisk videnskab

versus politik med normative udsagn versus empiriske udsagn forekommer i bedste fald at være misvisende. Argumentet for en værdifri politologi synes at bygge på en sådan misforståelse, idet den implicitte antagelse er, at politiske værdiudsagn potentielt kan erodere den politiske videnskabs legitimitet og autonomi.

Men for at den politiske videnskabs autonomi kan blive truet af politiske værdier, vil det forudsætte, at politiske værdier er identiske med politik. Dette er kun tilfældet, hvis vi accepterer Rasmussens ideologiske forståelse af politik, politiske værdier samt politisk videnskab. Som jeg har vist, er det imidlertid tvivlsomt, hvorvidt vi bør acceptere, at politik og politiske værdier er ”stivnet” i en række ideologiske positioner. Det betyder som nævnt ikke, at vi skal være blinde over for, at politik kan være betinget af fx demokratiske institutioner og demokratiske værdier – og dermed en bredere *værdipolitisk kontekst*. Omvendt giver det ikke anledning til at antage, at det ikke er muligt analytisk at sondre mellem politik på den ene side og demokratiske og politiske værdier på den anden side. Det bør derfor være muligt at diskutere og undersøge normative og værdipolitiske kontroversielle konklusioner uden at gå på kompromis med den politisk-neutrale metode. Det er altså ikke værdierne i sig selv, der belaster den politiske videnskab – som jeg har diskuteret, er det endog ikke muligt at identificere relevante og interessante forskningsobjekter, hvis vi ikke anerkender forskningens værdipolitiske grundlag. Det er derimod snarere den ukritiske og ideologiske tilgang til den værdipolitiske kontekst, der kan belaste den politiske videnskab.

Afslutningsvis kan det derfor konkluderes, at argumentet for en *værdikritisk politologi* kan forstås som et argument for, at den politiske og samfundsvidenskabelige forsker bør arbejde ud fra følgende tre normer: (1) eksplicitere egne og det empiriske materiales værdiantagelser; (2) forholde sig kritisk til den værdipolitiske kontekst, der er relevant for det konkrete empiriske studium; samt (3) studere empiriske forhold ud fra en *metodisk* politisk neutralitet.

Noter

1. Tak til to anonyme reviewers for konstruktive kommentarer.
2. Artiklen forholder sig kun til, hvorvidt den videnskabelige værdirelativisme opfatter politiske værdier som moralsk forsvarlige, og ikke hvorvidt videnskabelig værdirelativisme også implicerer en mere generel relativisme angående andre værdier, herunder fx ideen om, hvorvidt værdier overhovedet skal kunne forsvares. I nærværende artikel anvender jeg ”normative værdier” og ”politiske værdier” som synonyme, idet jeg kun beskæftiger mig med de politiske værdier, der identificerer ideer om det gode politiske samfund.

3. Artiklens diskussion af videnskabelig værdirelativisme skal udelukkende forstås som et spørgsmål om, hvad det videnskabsteoretiske grundlag er for den samfundsvidenskabelige, herunder den politologiske, forskning, der forholder sig til *politiske* spørgsmål. Hvorvidt diskussionen kan appliceres på andre forskningsobjekter eller videnskabsdiscipliner diskuteres ikke.
4. En del af uklarheden kan tilskrives, at der i litteraturen ikke sondres i tilstrækkelig grad imellem på den ene side Rasmussens *lesning* af den videnskabelige værdirelativisme, som den er formuleret af Weber, Brecht og Myrdal (Rasmussen 1971), og på den anden side Rasmussens egen *formulering* af den videnskabelige værdirelativisme.
5. Påstanden om, at politiske værdier kan være gyldige, er kontroversiel, og er af flere blevet kritiseret og problematiseret (se fx Foucault, 1980: 132). At politiske værdier kan være gyldige, indebærer, at ideer om det gode politiske samfund kan være sande eller falske. Men idet Rasmussen ikke forudsætter et non-kognitivistisk synspunkt, der afviser eksistensen af udsagn med et moralsk indhold (Rasmussen, 1989: 457), vil jeg acceptere præmissen, at politiske værdier kan være gyldige. Ifølge Rasmussen er videnskabelig værdirelativisme ikke en "absolut værdirelativisme", der forudsætter påstanden om, at der ikke findes objektive værdier (Rasmussen, 1971: 36).
6. Det er muligt at forestille sig, at totalitære systemer giver fx naturvidenskaben frit spil, samtidig med at folk nægtes politiske og demokratiske rettigheder, såsom stemmeret. Sammenhængen mellem demokrati og videnskab skal derfor forstås snævert som en værdimæssig og institutionel sammenhæng mellem demokrati og den samfundsvidenskabelige forskning, der forholder sig til samfundets, demokratiets og det politiske systems normative virke. Ideen er ikke, at videnskaben specielt skal understøtte demokratiet frem for at søge videnskabelig sandhed. I stedet er pointen, at bestemte typer værdipolitiske spørgsmål og analyser (som fx kritiske analyser af regeringens politik) kun er mulige inden for et åbent og liberalt demokrati, der tillader eksistensen af en værdikritisk politisk videnskab.
7. Brecht tilføjer, at det er den politiske videnskabs paradoks og "tragedie" (Brecht, 1959: 8), at den politiske videnskab ikke var i stand til at bekæmpe det 20. århundredes store ideologier som fascisme, nazisme og kommunisme. Hvis værdikritik ikke inkorporeres i det videnskabsteoretiske ideal, er risikoen ifølge Brecht, at de totalitære ideer ikke bliver bekæmpet.

Litteratur

Barber, Benjamin R. (2006). "The Politics of Political Science: 'Value-free' Theory and the Wolin-Strauss Dust-Up of 1963", *American Political Science Review*, 100 årg., nr. 4, pp. 539-545.

- Brecht, Arnold (1959). *Political Theory – the Foundations of Twentieth-Century Political Thought*, Princeton NJ: Princeton University Press.
- Christensen, Erik (2005). "Den videnskabelige værdirelativisme i praksis – som led i studenteroprøret på IFSK", *Politica*, 37. årg., nr. 4, pp. 333-340.
- Faye, Jan (2010). "Hvordan adskilles astronomi fra astrologi?", pp. 149-172 i Claus Emmeche og Jan Faye (red.). *Hvad er forskning? Normer, videnskab og samfund*, København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.
- Foucault, Michel (1980). *Power/Knowledge – selected interviews & other writings 1972-1977*, New York: Pantheon Books.
- Lippert-Rasmussen, Kasper (2005). "Erik Rasmussens værdirelativisme: indhold og gyldighed", *Politica*, 37. årg., nr. 3, pp. 274-286.
- Loftager, Jørn (1989). "Saglig politisk argumentation? Kritiske bemærkninger til den videnskabelige værdirelativisme i politologien", pp. 95-117 i Steen Brock og Poul Pedersen (red.). *Dømmekraft: Objektivitet, subjektivitet og videnskab*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Midtgaard, Søren Flinch (2007). "Anvendt etik", *Politica*, 39. årg., nr. 4, pp. 365-367.
- Myrdal, Gunnar (1969). *Objectivity in Social Research – The 1967 Wimmer Lecture*, New York: Pantheon Books.
- Popper, Karl (1957). *The Poverty of Historicism*. Berkshire: Routledge
- Putnam, Hilary (2002). *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and other Essays*, Harvard University Press.
- Rasmussen, Erik (1971). *Komparativ politik*, bind 1, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1973). "Ideologi og videnskab", pp. 3-11 i Erik Rasmussen, Stig Jørgensen og K.E. Løgstrup (red.), *Ideologi og videnskab*, Aarhus: Det lærde Selskabs publikationsserie, hæfte 3.
- Rasmussen, Erik (1989). "Hvad betyder 'værdirelativisme'? Kommentarer til et non-kognitivistisk debatindlæg," *Politica*, 21. årg., nr. 4, pp. 456-462.
- Sørensen, Curt (2005). "Videnskab eller ideologi? – et forsvar for den videnskabelige værdirelativisme, pluralismen og den videnskabelige autonomi", *Politica*, 37. årg., nr. 4, pp. 303-319.
- Weber, Max (1973). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen: J.C.B. Mohr.